

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(вулиця Січових Стрільців, 52А, м. Київ, 04053)
доктору психологічних наук, професору
Олені Іванівні БОНДАРЧУК

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора,
завідувача кафедри психології Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка
Кузікової Світлани Борисівни
на дисертаційне дослідження Степаненко Наталії Петрівни
«Розвиток особистісної ресурсності психолога як чинник його
саморегуляції», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю
053 «Психологія»**

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Підготовка психологів і забезпечення ефективності їхньої професійної діяльності мають специфічну особливість: успішність роботи психолога залежить не лише від засвоєних знань і компетентностей, а й від рівня особистісної зрілості та внутрішніх ресурсів, що визначають здатність до саморегуляції в умовах хронічного стресу. Воєнний стан в Україні додатково загострює цю проблему, оскільки психологи змушені надавати якісну допомогу іншим і одночасно справлятися з власними труднощами психоемоційного характеру. В цих умовах особистісна ресурсність є основою ефективної саморегуляції та безперервного професійного розвитку.

Метою дисертаційного дослідження Степаненко Наталії Петрівни є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей розвитку особистісної ресурсності психолога як чинника його саморегуляції, розроблення та апробація тренінгової програми «Психолог у ресурсі: особистісна ресурсність як основа саморегуляції». Дисертаційне дослідження виконано протягом 2022–2026 рр. у межах науково-дослідних робіт кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України: «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлена робота демонструє чітку структурованість, конкретність і аргументованість на кожному етапі реалізації відповідно до мети та визначених завдань. Дисертаційне дослідження складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Вступ містить відомості про актуальність і стан розроблення проблеми, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; визначено наукову новизну, практичну значущість отриманих результатів і наведено дані про апробацію результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі «Теоретичні засади розвитку особистісної ресурсності психолога як чинника його саморегуляції» представлено теоретичні основи дослідження проблеми особистісної ресурсності та саморегуляції психолога; обґрунтовано теоретичну модель особистісної ресурсності психолога як чинника його саморегуляції. Визначено провідні наукові підходи в дослідженні проблеми саморегуляції (психодинамічний,

соціально-когнітивний, гуманістичний, екофасилітативний, суб'єктно-вчинковий) та особистісної ресурсності (системно-генетичний, соціально-когнітивний, гуманістично-екзистенційний, підхід усвідомленості, позитивної психології, екофасилітативний). На основі проведеного аналізу розроблено теоретичну модель особистісної ресурсності психолога як чинника його саморегуляції, що інтегрує чотирикомпонентну структуру особистісної ресурсності (ресурс конструктивного самосприйняття, екзистенційно-смиловий, рецептивний та навігаційний ресурси) та двокомпонентну структуру саморегуляції (внутрішньо-регулятивний та соціально-регулятивний компоненти), функції ресурсності та саморегуляції, типи та диференційовані взаємозв'язки між обома феноменами. Сформульовано авторські визначення особистісної ресурсності та саморегуляції психолога, що дозволило операціоналізувати змінні та забезпечило методологічну основу для подальшого емпіричного дослідження.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження розвитку особистісної ресурсності психолога як чинника його саморегуляції» представлено особливості організації емпіричного дослідження (244 психологи взяли участь у констатувальному етапі), а також релевантний завданням комплекс валідних психодіагностичних методик, включно з авторським інструментом «Опитувальник самооцінки стратегій саморегуляції особистості (ОСССО)» ($\alpha = 0,881$). Емпірично підтверджено теоретично обґрунтовані структури обох феноменів. Розроблено типологію особистісної ресурсності (рецептивно-дефіцитарний, екзистенційно-дефіцитарний, навігаційно-домінантний та інтегровано-ресурсний типи) та саморегуляції (дефіцитарний, дифузний, парціальний та ресурсний типи). Встановлено статистично значущий зв'язок між типами особистісної ресурсності та типами саморегуляції.

У третьому розділі «Програма розвитку особистісної ресурсності та саморегуляції психолога» представлено програму, мету, завдання та

результати формувального експерименту. Розроблено та апробовано тренінгову програму «Психолог у ресурсі: особистісна ресурсність як основа саморегуляції». Програма базується на екофасилітативному підході та принципах усвідомленості, орієнтується на індивідуальні траєкторії учасників та інтегрує розвиток усіх структурних компонентів ресурсності. Результати апробації програми засвідчили її ефективність: в учасників експериментальної групи мало місце підвищення показників особистісної ресурсності та саморегуляції.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності в цілому. Дисертація Степаненко Наталії Петрівни є завершеним і цілісним дослідженням, виконаним на належному науковому рівні. Робота характеризується логічною структурою, узгодженістю всіх компонентів дослідження, науковою новизною та практичною значущістю отриманих результатів.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами дисертації визначається тим, що в роботі вперше розроблено та емпірично верифіковано теоретичну модель особистісної ресурсності психолога як чинника його саморегуляції, що інтегрує чотирикомпонентну структуру особистісної ресурсності (ресурс конструктивного самосприйняття, екзистенційно-смисловий, рецептивний та навігаційний ресурси) з двокомпонентною структурою саморегуляції (внутрішньо-регулятивний та соціально-регулятивний компоненти); функції ресурсності та саморегуляції; типи та диференційовані взаємозв'язки між обома феноменами. Розроблено типологію особистісної ресурсності психолога, що включає чотири типи (рецептивно-дефіцитарний, екзистенційно-дефіцитарний, навігаційно-домінантний та інтегровано-ресурсний), та типологію саморегуляції (дефіцитарний, дифузний, парціальний та ресурсний типи). Встановлено статистично значущий зв'язок між типами особистісної ресурсності та типами саморегуляції. Розроблено та психометрично обґрунтовано авторський «Опитувальник самооцінки

стратегій саморегуляції особистості» (ОСССО). Доведено ефективність тренінгової програми «Психолог у ресурсі: особистісна ресурсність як основа саморегуляції», що ґрунтується на інтеграції принципів екологічної психологічної фасилітації, підходу усвідомленості та охоплює розвиток усіх чотирьох структурних компонентів ресурсності.

Поглиблено наукові уявлення про саморегуляцію психолога як системно організований процес ініціації, побудови та підтримання довільної активності в ситуаціях невизначеності, емоційного навантаження та професійного стресу; про особистісну ресурсність – як динамічну систему особистісних властивостей, що є чинником саморегуляції діяльності в стабільних і перехідних ситуаціях відповідно до сенсів і цінностей особистості.

Набули подальшого розвитку уявлення про застосування принципів екологічної психологічної фасилітації (екологічності, системності, недефіцитарності) в контексті розвитку ресурсності та саморегуляції психолога; типологічні підходи до діагностики та роботи з психологами; трансформаційний потенціал взаємозв'язку особистісної ресурсності та саморегуляції, де типології позначають діапазон станів відкритої динамічної системи з можливістю переходів між типами як формою особистісного змінювання.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності. Значення отриманих результатів полягає у створенні науково-методичної бази для розвитку особистісної ресурсності психологів. Розроблена тренінгова програма «Психолог у ресурсі: особистісна ресурсність як основа саморегуляції» та теоретична модель з типологіями забезпечують персоналізований підхід до психологічної роботи з урахуванням індивідуальних типологічних особливостей. Результати дослідження можуть бути впроваджені в діяльність психологічних служб закладів освіти, центрів підтримки фахівців і приватної практики, а також збагатити науково-

методичну базу викладання психологічних дисциплін і програм підвищення кваліфікації фахівців у сфері психології.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Структура і кількість опублікованих праць відповідають встановленим вимогам до дисертаційної роботи і свідчать про належну апробацію її основних положень. Зміст дисертації висвітлений у 13 публікаціях, з них 5 – статей у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України (4 одноосібно та 1 у співавторстві), і 8 одноосібних публікацій у збірниках матеріалів і тез науково-практичних конференцій. Аналіз змісту зазначених публікацій свідчить про достатню повноту викладення в них основних положень дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Результати дисертаційного дослідження викладено з дотриманням принципів академічної доброчесності. Аналіз дисертаційного рукопису Степаненко Наталії Петрівни за допомогою автоматизованої системи «Plagiarism» підтвердив належний рівень оригінальності тексту. У тексті роботи наявні належні бібліографічні посилання на використані джерела.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та його результати, вважаємо доцільним окреслити низку дискусійних положень, а також висловити окремі зауваження та побажання щодо змісту роботи:

1. У дисертації встановлено, що соціально-регулятивний компонент саморегуляції (самоконтроль) функціонує як відносно автономний механізм і виявляє лише один значущий зв'язок із компонентами ресурсності – від'ємний з екзистенційно-смысловим ресурсом ($r = -0,217$). Авторка пропонує пояснення цього результату через специфіку шкали самоконтролю. Разом з тим залишається відкритим питання про те, яким чином відносна автономність соціально-регулятивного компонента узгоджується з загальною концепцією

особистісної ресурсності як системного чинника саморегуляції, що потребує більш розгорнутого теоретичного обґрунтування.

2. У дисертації зазначено, що учасників формувального експерименту розподілено на експериментальну ($n = 25$) та контрольну ($n = 25$) групи, «однорідні за соціально-демографічними характеристиками». Було б доцільно уточнити, яким саме методом здійснювався розподіл учасників на групи, це підвищило б методологічну прозорість опису дизайну формувального експерименту.

3. Вибірка дослідження характеризується вираженою гендерною диспропорцією (93,9% жінок), що, за визначенням авторки, є типовим для психологічної галузі. Разом з тим гендерні відмінності у структурі особистісної ресурсності та саморегуляції в роботі окремо не аналізувалися. Було б доцільно почути думку авторки щодо того, чи вважає вона за необхідне розглянути гендерний чинник у майбутніх дослідженнях розробленої моделі.

4. Здобувачка досліджує зв'язок віку психолога з компонентами особистісної ресурсності та саморегуляції, встановивши статистично значущі кореляції з екзистенційно-смысловим і реценітивним ресурсами, самоефективністю та стратегіями саморегуляції. Поряд із цим більш докладне розкриття психологічних механізмів вікового розвитку особистісної ресурсності психолога, на наш погляд, підсилило б пояснювальну силу теоретичної моделі.

5. Розроблені типології особистісної ресурсності та саморегуляції позиціонуються в роботі як основа для персоналізованого супроводу психологів. Разом з тим реалізована тренінгова програма є єдиною для всіх учасників і не передбачає диференційованих траєкторій залежно від типу ресурсності. Залишається нез'ясованим, чи є програма однаково ефективною для психологів різних типів, потреби яких суттєво відрізняються, що могло б стати предметом подальшого дослідження.

для психологів різних типів, потреби яких суттєво відрізняються, що могло б стати предметом подальшого дослідження.

Наведені зауваження і побажання в цілому не знижують загальну позитивну оцінку проведеного наукового дослідження, його теоретичну і практичну цінність. Вважаємо, що дослідження є завершеним і цілісним, таким, що визначається науковою новизною, теоретичним та практичним значенням і, безумовно, є важливим для подальших досліджень.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Степаненко Наталії Петрівни «Розвиток особистісної ресурсності психолога як чинник його саморегуляції» виконано на належному науковому рівні, за змістом і рівнем відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, і може бути рекомендовано до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології Сумського
державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Світлана КУЗІКОВА

